

CU PRIVIRE LA ÎNCEPUTUL URBANIZĂRII ÎN DACIA ROMANĂ

Cătălin Balaci, Mariana Crînguş Balaci

După cucerirea Daciei și transformarea ei în provincie, statul roman va trece la implementarea modului de viață caracteristic pentru a integra din punct de vedere economic, social, religios, politic și cultural cât mai repede posibil noul teritoriu în structurile specifice lumii romane.

Dacia va rămâne o provincie de graniță importantă pentru statul roman, acesta fiind interesat de stabilitatea frontierelor sale. În acest sens încă de la cucerire, la nordul Dunării vor staționa două legiuni și numeroase trupe auxiliare¹. Chiar împăratul Traian va rămâne o perioadă de timp pentru a urmări personal organizarea noii provincii.

După cucerirea Daciei și transformarea ei în provincie, statul roman va trece la implementarea modului de viață caracteristic pentru a integra din punct de vedere economic, social, religios, politic și cultural cât mai repede posibil noul teritoriu în structurile specifice lumii romane.

Ridicarea unei așezări civile la rangul de *municipium* însemna vărsarea în vistieria statului roman a unei sume de un milion de sesterți, adică trebuia să existe în viitorul oraș un segment social înstărit care să poată să strângă această sumă de bani. Cu alte cuvinte, trebuie să identificăm acea categorie socială interesată de procesul de urbanizare într-o nouă provincie dispusă la acest efort financiar, dar care să își recupereze această investiție. Există posibilitatea ca o pătură socială înstărită să fi venit în Dacia împreună cu armata. Oricum, geneza unei clase de oameni de afaceri depinde de apariția unui habitat specific².

Cucerirea romană în anumite provincii ale Imperiului (ne referim la provinciile nord-vestice) a schimbat profund geografia socială prin introducerea de noi instituții economice și prin revitalizarea celor deja existente. Militarii și noile orașe au instituționalizat economia de piață. Împreună cu conceptul de cetățean roman, acest tip de economie au condus la construirea noii identități a omului de afaceri³.

Armata romană în toate noile teritorii pe care le cucerea era însoțită de diverse persoane, comercianți, civili, meșteșugari. În momentul în care trupa se așeza definitiv într-un castru, aceștia se așezau în așezarea civilă de tip *vicus* care se dezvoltă în apropierea castrului. Aceste așezări devin treptat parte a vieții provinciale, deși acest proces este

¹ Ardevan 1998, p. 25-26.

² Verboven 2005, p. 1-19.

³ Ibidem.

destul de lent. La sfârșitul secolului I d. Hr. se constată epigrafic existența unei categorii sociale importante pentru viața economică a unei provincii, *negotiatores*. Cei mai mulți se află în zona mediteraneană, apoi urmează zona Rinului ca zonă de proveniență a negustorilor⁴.

Urbanizarea Daciei a început ca și proces în timpul lui Traian, imediat după cucerire. În cadrul acestui proces se pot distinge două prime etape, ambele având loc în timpul împăratului Traian⁵. Prima etapă debutează în primii ani ai cuceririi romane când o parte a armatei romane este transformată în armată de ocupație când prin intermediul soldaților în Dacia au sosit primele grupuri de civili, anume familiile soldaților, *lixae* și negustorii. Această etapă este urmată la scurt timp de sosirea grupurilor de coloniști romani organizați ce înființează primele orașe romane⁶.

De pildă putem lua în considerare cazul așezării de la Napoca care foarte repede devine din *vicus* militar *municipium* (în timpul lui Hadrian). Astfel aici cantitatea de ceramică de factură romană este impresionabilă, dar nu există încă atestat un centru de ceramică local, ceea ce ar indica importul de ceramică din lumea romană⁷. De altfel o statistică a ceramicii din *vicus*-ul de la Napoca ne demonstrează proporția covârșitoare a ceramicii de factură romană față de ceramica dacică. În prima fază de pământ a *vicus*-ului 63 % din ceramica descoperită este de factură romană și 37 % de factură dacică⁸. În a doua fază de pământ ceramica de factură romană ajunge la 80 % proporție față de cea dacică⁹. Dacă în prima fază de pământ ceramica produsă local este doar bănuită în a doua fază, de pământ, se presupune, după tipologie, că doar 9 % din ceramica romană e de producție locală¹⁰. Importul de ceramică de lux este atestat prin prezența produselor de la Lezoux și Reinzabern, dar și din alte centre din nordul Italiei și Gallia centrală și sudică, produse care se vor importa până la jumătatea secolului al II-lea d.Hr.¹¹ De altfel, situația importurilor este similară și cu cea de la *Potaissa* unde s-a constatat că importurile de ceramică de lux și de opaițe sunt orientate exclusiv către vestul Imperiului, mai exact către centrele de la Lezoux și Reinzabern¹². Să nu uităm că producția meșteșugărească a așezărilor dacice încetează după distrugerea „violentă, sistematică și deliberată” ce coincide cu cucerirea romană¹³ și în atare situație în primii ani de după cucerire importul este sursa de aprovizionare a coloniștilor și a armatei cu produse meșteșugărești necesare unui mod de viață.

Acești negustori, așa cum se pare, au beneficiat de unele privilegii din partea armatei

⁴ Ibidem.

⁵ Opreanu 2000, p. 81.

⁶ Ibidem.

⁷ Bolindeț 2004, p. 333

⁸ Bolindeț, Cociș 2006, p. 556

⁹ Bolindeț, Cociș 2006, p. 559.

¹⁰ Bolindeț, Cociș 2006, p. 560

¹¹ Ibidem.

¹² Cătinaș 2004, p.86.

¹³ Opreanu 2000, p. 80.

care sosea în noul teritoriu cucerit, lucru care pare corect dacă avem în vedere faptul că armata romană dintr-un teritoriu nou cucerit avea nevoie de hrană pentru soldați, dar și pentru animale, iar în astfel de condiții era destul de greu de procurat. De fapt, acest lucru probabil intra în sarcina negustorilor care aveau relații speciale cu armata ca și un avantaj pentru ambele părți implicate. Negustorii aduceau cele necesare soldaților din provinciile vecine noului teritoriu ce începea să fie organizat după modelul roman, dar începea și negocierile cu caracter comercial cu autohtonii, mai ales că Dacia era cunoscută și pentru producția sa de cereale. Cheltuielile armatei nu sunt deloc de neglijat¹⁴. De asemenea trebuie să avem în vedere și faptul că soldații își cheltuiau parte din soldă tot în provincie¹⁵.

Primul oraș al noii provincii nord dunărene a fost *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* care a apărut ca și *colonia deducta* datorită colonizării încă din timpul împăratului Traian (108-111)¹⁶. Aici s-a conturat o comunitate prosperă și bine structurată, normală, pentru o viață municipală. Din analiza izvoarelor epigrafice reiese că și în acest oraș a existat o astfel de categorie socială, anume *negotiatores*. Existența lor este atestată de două inscripții care îi menționează¹⁷.

Viața economică prosperă a *Ulpiei Traiana Sarmizegetusa* s-a datorat atât activității specifice *villae*-lor *rusticae* care pot fi observate pe teritoriul său cât și activităților colegiilor înregistrate ca avându-și sediul sau funcționând în capitala provinciei. Suntem de părere că apariția sa ca și *colonia* nu s-a datorat unei vieți economice foarte dezvoltate care să se fi înfiripat încă din primii ani (*Ulpia* devine *colonia* în intervalul 108-110) aici, ci mai degrabă apariția sa trebuie privită ca un element al politicii romane, adică prezența unei *colonia* atrage aici și implicit în noua provincie elemente înstărite, inclusiv acei *negotiatores* care vor contribui la stabilirea în primul rând a unor relații economice între meșteșugarii care realizau produse de factură romană și populația indigenă. Este poate vorba de rolul pe care l-au jucat acești *negotiatores* în integrarea economică a comunităților indigene în piața de desfacere a produselor de factură romană. Colegiile care au funcționat la *Ulpia* pe lângă rolul lor economic au avut și un rol de întrajutorare între membrii săi. Acești meșteșugari vin pentru a realiza produse în primul rând pentru nevoile populației civile care însoțea armata și apoi pentru nevoile armatei. Inscripțiile de la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* ale celor ce aveau o legătură cu *collegium fabrum* sunt destul de numeroase¹⁸. Pe lângă prezența acestui colegiu, aici probabil a mai funcționat și un colegiu al lecticarilor, lapidarilor și al negustorilor¹⁹.

Prezența negustorilor trebuie pusă în legătură cu activitatea meșteșugarilor, acești *negotiatores* fiind cei care intră în contact direct cu populația indigenă care va fi atrasă de

¹⁴ Gudea 2005, 189-192.

¹⁵ Diaconescu 2004, 121.

¹⁶ Ardevan 1998, p. 43.

¹⁷ IDR, III/2, 109: Crasso Macro/bio/negotiatores/provinciae/Apul. Defen/sori optimo/l. d. d. d.; IDR, III/2, 203: IOM D(olicheno)/Gaius G[a]/ianus e[t]/Proculu[s] Apollofan[es]/Suri neg(otiatores) pr[o]/salute sua ex v[oto].

¹⁸ IDR, III/2, 6, 10, 13, 105, 107, 116, 117, 124, 126, 128, 214, 278, 319, 362, 385, 409, 455.

¹⁹ Ardevan 1998, tabel XLIII.

calitatea produselor romane. Iată deci că și la *Ulpia* ca și în cazul altor provincii nord-vestice ale Imperiului este atestată această nouă categorie de oameni de afaceri care însoțesc armata pentru a-și dezvolta propria afacere bucurându-se uneori de protecția armatei.

Nu trebuie să pierdem din vedere și faptul că probabil tot acești *negotiatores* sunt cei care se ocupă de achizițiile necesare armatei. Iată deci că rolul lor este unul important și tocmai de aceea armata era dispusă să le acorde în noile teritorii un anumit statut. Evident că legăturile dintre indigeni și noii veniți, atunci când începe procesul de colonizare este intermediat într-o oarecare măsură și de către negustori, ei având probabil venituri importante din aceste tranzacții și evident mai apoi sunt implicați în procesul de urbanizare.

S-a discutat nu de puține ori pe tema procesului de romanizare al Daciei, cum se poate vorbi de existența a 11 orașe în provincia de la nordul Dunării în doar 165 de ani de stăpânire efectivă romană. Așa cum s-a mai spus în procesul de romanizare al Daciei rolul cel mai important a revenit colonizărilor masive ce au avut loc încă din timpul lui Traian²⁰. De asemenea, procesul de colonizare cu elemente „...*ex toto orbe Romano*...” este strâns legat de urbanizare, precum și de creșterea economică²¹, poate mai degrabă de creșterea economică și apoi de urbanizare am spune noi. Indiferent că vorbim de o colonizare cu caracter militar²² sau de una unde a dominat caracterul civil, este clar credem noi, că aceste elemente care deja luaseră contact cu civilizația romană și cu modul specific, chiar dacă se aflau pe trepte diferite de romanizare aveau nevoie de obiecte de factură romană pe care le incluseseră în viața lor cotidiană. Din nou aici intervin acei negustori care iată, încă de la începutul provinciei, își găsesc rolul în procesul de romanizare. Intermediază legături între indigeni și noii veniți, adică noii stăpâni, dar și aduc din provinciile Imperiului produse necesare traiului până când vor ajunge să fie realizate obiecte de factură romană în noua provincie.

Să nu uităm că au existat și înainte de cucerirea militară a Daciei și transformarea noului teritoriu în provincie romană legături comerciale între daci și lumea romană de la sudul Dunării, fapt demonstrat de prezența în descoperirile arheologice din epoca dacică a produselor de factură romană²³.

Politica de urbanizare a statului roman în provincia de la nordul Dunării începută de împăratul Traian este continuată de urmașul său Hadrian. Acesta va ridica la rangul de *municipium* alte trei așezări civile, anume *Drobeta*, *Napoca* și *Romula*. Evident că în acest moment era deja constituită acea pătură socială înstărită care să poată realiza un efort financiar pentru ca o așezare să fie ridicată la rangul de *municipium*. În acest efort suntem de părere că un loc le-a revenit și acestor negustori care puteau realiza venituri mult mai repede și mai ușor decât meșteșugarii sau au atras aici persoane înstărite dispuse să facă acest efort financiar.

²⁰ Opreanu 2003, 269-270; Paki 1995, 36-37.

²¹ Opreanu 2003, 269.

²² Paki 1995, 37.

²³ Glodariu 1974, *passim*.

Referitor la procesul de urbanizare în Dacia, există părerea că acesta a fost unul care s-a desfășurat destul de lent²⁴, cu acest lucru nefiind noi de acord, căci în doar 165 de ani aici, la nordul Dunării au fost ridicate la rangul de *municipium* sau *colonia* 11 localități, ceea ce nu susține deloc un proces de urbanizare scăzut.

O altă etapă în procesul de urbanizare al provinciei Dacia o reprezintă domnia lui Septimius Severus care este perioada de maximă urbanizare a provinciei de la nordul Dunării. Poate fi identificată chiar și o legătură directă între procesul de colonizare și cel de urbanizare, pornind de la faptul că acești coloniști s-au implicat în mod activ în construirea de edificii, de la primele amenajări edilitare la extinderea zonelor de locuit²⁵.

În lucrarea noastră am încercat să aducem în discuție rolul pe care l-au avut negustorii în procesul de romanizare și credem noi de urbanizare al Daciei, rol care din punctul nostru de vedere nu este unul care să poată fi ignorat, poate fi considerat uneori modest. Prezența negustorilor chiar dacă este slab aspectată de către informațiile epigrafice nu trebuie neglijată, ea datorându-se în primul rând nevoii de produse importate a noii populații romane obișnuită cu un anumit nivel și fel de viață.

Este cunoscută și acceptată ideea conform căreia procesul de urbanizare are legătură directă cu colonizarea romană și cu prezența armatei romane²⁶. Mai mult susținem că urbanizarea noii provincii este un fenomen normal legat de existența viciilor militari²⁷. Nu încercăm să negăm acest lucru, însă dorim să atragem atenția asupra necesității prezenței negustorilor în orice provincie, în cazul nostru în Dacia încă de la începuturile sale și că ei își au rolul lor cu siguranță în procesul de urbanizare, existența lor evident legându-se de prezența armatei și a coloniștilor care aveau un anumit nivel de viață și care aveau nevoie de obiecte și produse de factură romană chiar și într-o nouă provincie aflată la granița Imperiului.

Pentru îmbrățișarea modului de viață specific lumii romane de către societatea noii provincii este imperios necesară prezența unor furnizori de produse romane, aceștia fiind în cel mai sigur caz negustorii prin faptul că ei aduc astfel de produse și atrag totodată persoane înstărite. Imediat după cucerirea romană întreaga osatură economică a provinciei a trebuit să fie asigurată de persoane fidele statului roman.

Credem noi că negustorii au fost mai degrabă unul dintre mijloacele prin care armata a contribuit la urbanizarea Daciei, tot ei, negustorii, fiind aceia care au creat premisele atragerii noilor coloniști împreună cu prezența armatei care impunea siguranța persoanei și a proprietății. Negustorii sunt cei care se află în spatele și în imediata apropiere a armatei. Abia apoi vor sosi și coloniștii și evident că numărul negustorilor este normal să crească. Dacă armata a asigurat cucerirea militară a noului teritoriu, atunci negustorii au asigurat cucerirea economică a acestuia.

²⁴ Balla 1978, 55-56.

²⁵ Bărbulescu 1995, 128.

²⁶ Protase 2000, p. 76.

²⁷ Ibidem.

Some Facets of Early Roman Urbanization of Roman Dacia

(Summary)

The paper brings in attention the early stages of Roman urbanization of Roman Dacia. After the Roman-Dacian wars, in 106 A.D., the new emerged roman province of Dacia was confronted with a new social process, that of Roman urbanization.

After the conquer of Dacia and the emergence of the new Roman province, the Roman State will start to implement a new way of life, the Roman one, to integrate economically, socially, religiously, politically and culturally the new province in the Roman world.

The first Roman town of the new province was *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, who was a *colonia deducta* in Trajan's time, (108-111 A.D.). Here, very soon, a new and prosperous Roman community appeared, visible with the help of epigraphic inscriptions. Analyzing these inscriptions we noticed the quick appearance of *negotiatores* even at the start of the new *colonia*.

This study tries to point out the role of merchants (*negotiatores*) in Roman urbanization of Roman Dacia, that in our opinion is quite important. The presence of merchants in the new *colonia* is primarily due to the need of Roman imported products of the citizens from the new town.

BIBLIOGRAFIE

- Ardevan 1998 Ardevan R., *Viața municipală în Dacia romană*, Timișoara.
- Balla 1978 Balla L., *De la romanisation de la Dacie*, Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis, XIV, p. 51-64.
- Bărbulescu 1995 Bărbulescu M., *La colonisation à Potaissa et ses effets sur le développement de la ville*, Colloque Roumain-Suisse, 2, p. 119-130.
- Bolindeț 2004 Rusu-Bolindeț Viorica, *Câteva aspecte legate de activitatea atelierelor de ceramică de la Napoca în Studia Historica et Archaeologica*. In Honorem Magistrae Doina Benea, Timișoara, p. 321-344.
- Bolindeț, Cociș 2006 Rusu-Bolindeț Viorica, Cociș S., *The pottery in the Roman vicus of Napoca*, în *Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, Cluj, p. 555-586.
- Cătinaș 2004 Cătinaș Ana, *Les importations céramiques de L'Ouest de l'Empire Romain à Potaissa*, în *Studia Historica et Archaeologica*. In Honorem Magistrae Doina Benea, Timișoara p. 83-97.
- Diaconescu 2004 Diaconescu Al., *Romanizarea Daciei; un capitol de istorie a mentalităților abordat dintr-o perspectivă arheologică*, Studia Historica et Archaeologica. In Honorem Magistrae Doina Benea, Timișoara, p. 111-146.

- Glodariu 1974 Glodariu I., *Relațiile economice ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj-Napoca.
- Gudea 2005 Gudea N., *Despre consumuri ale armatei romane din Dacia Porolissensis. Necesități, producție locală și importuri, Comerț și civilizație*. Transilvania în contextul schimburilor comerciale și culturale în antichitate, Cluj-Napoca, p. 85-209.
- Opreanu 2000 Opreanu C., *Relationship of forts to town origins in Roman Dacia*, Bibliotheca Musei Apulensis, XV, p. 79-89.
- Opreanu 2003 Opreanu C., *Colonizare și aculturație în Dacia*, Ephemeris Napocensis, XIII, p. 261-276.
- Paki 1995 Paki Adela, *La colonisation de la Dacie romaine*, Colloque Roumain-Suisse, 2, p. 19-37.
- Protase 2000 Protase Dumitru, *La genèse des villes dans la Dacie romaine*, Bibliotheca Musei Apulensis, XV, p. 63-78.
- Verboven 2005 Verboven K. S., *The Roman Army and the emergence of a „Business class” in northwestern provinces, Impact of the Roman Army*, 6th workshop, Capri
www.Ancienthistory.urgent_be/ history

* IDR III, 2, 45.
 * IDR III, 2, 108.
 * IDR III, 2, 174.
 * IDR III, 2, 205.
 * IDR III, 2, 265; *Roșean, Cînt* 1998, p. 152.
 * IDR III, 2, 140.
 * IDR III, 1, 67, fig. 34.